

Дата: 02.11.2023

Урок № 15

Тема: Варіанти граматичного зв'язку підмета й присудка

Мета: поглибити знання учнів про поділ членів речення на головні та другорядні, граматичну основу; ознайомити зі способами вираження підмета; формувати вміння знаходити в реченні граматичну основу, складати речення, у яких би підмет виражався різними способами

Матеріали до уроку:

Форми роду й числа присудка залежать від форм підмета: *Дває залиши про себе світлі враження*. І підмет, і присудок — одн., ч. р.

1. Якщо підмет виражений сполученням числівника з іменником, то узгодження залежить від того, на чому зосереджено увагу: а) в **однині**, якщо треба наголосити на кількості виконавців; б) у **множині**, якщо звертаємо увагу на дію. Наприклад: *Двоє учнів запізнило-ся*. Тут наголос зроблено на кількості тих, хто запізнився. *Двоє учнів запізнилися*. У цьому реченні зроблено акцент на тому, що учні порушили графік навчання — запізнилися.

2. Якщо складений підмет виражений сполученням двох іменників або займенників (конструкція «хтось з кимось»), то присудок треба ставити в множині: *Хрещатик з Володимирським узвозом зустрічаються на Європейській площі*. *Батько з дочкою вийшли на балкон*. Якщо конструкція «хтось з кимось» поєднана з присудком в однині, то в такому реченні підмет простий: *З жирбою радість обнялась* (Олександр Олесь). *Батько з дочкою вийшов на балкон* (дочка могла не виходити, а бути в нього на руках, тому вийшов тільки батько). Отже, на ілюстрації з мультфільму **стоїть** тільки мати, доньку вона тримає на руках, тому речення треба побудувати так: *Мати з донькою стоїть біля будинку*.

3. Якщо іменна частина присудка позначає тимчасову ознаку, то її треба поставити у форму орудного відмінка: *Вони були щасливими, поки не сталася ця біда*. *Уранці він був веселим*. Якщо ж іменна частина позначає постійну ознаку, то вона набирає форми називного відмінка: *Усе життя вони були щасливі*. *Мій батько був коваль*.

_____ був (була) + наз. відм. (постійна ознака)

_____ був (була) + ор. відм. (тимчасова ознака)

4. Присудок у позиції перед однорідними підметами може мати форму як однини, так і множини. Якщо він стоїть в однині, то узгоджується в роді й особі з першим підметом: *Чується гармонійний гудок пароплава й пісня* (О. Довженко). *З обох кінців зручався тихий тріск і людські голоси* (Г. Тютюнник). *Навкруги звучали регім і жарти* (О. Гончар).

77

СИНТАКСИЧНА НОРМА

Присудок у позиції після однорідних підметів треба ставити у форму множини: *Батько й мати навчали мене любити природу й чистоту в ній* (І. Коваль).

однина або множина _____, _____, _____

_____ множина

5. Якщо підмет ужито з прикладкою, то рід присудка треба узгоджувати з родом підмета, а не прикладки: *Виставка-продаж вразила нас*. Не продаж вразив, а виставка.

Складання опорної схеми за поданим текстом.

Прочитайте уривок з книги «Як ми говоримо» Б. Антоненка-Давидовича «Числові особ-

ливості дієслова-присудка». Складіть схему-опору за поданим матеріалом.

Дієслово-присудок зазвичай узгоджується в числі з підметом речення: якщо підмет стоїть в однині, то й дієслово-присудок також виступає в однині: *Посадила стара мати три ясени в полі.* (Т. Шевченко); а множина підмета зумовлює й множину дієслова-присудка: *На чужину з України брати розійшлися.* (Т. Шевченко)

Проте бувають випадки, коли дієслово-присудок стоїть в іншому числі, ніж підмет: *Був собі дід та баба.* (Нар. творч.) Здавалось би, що за наявності в цьому реченні двох підметів — *дід та баба* — дієслово-присудок слід було б поставити в множині, але якщо дієслово-присудок стоїть перед двома або кількома підметами, а перший підмет стоїть в однині, то й дієслово стоїтиме теж в однині: *Був собі котик та півник.* (Нар. творч.)

Дієслово-присудок виступає в однині також тоді, коли підмет має при собі додаток, що становить із підметом одну підметову групу речення й пов'язується з ним прийменником з: *Гарматний відгомін з першим громом мішався раз у раз в одних розкатів жмут.* (М. Бажан).

Дієслово-присудок буде в однині й тоді, коли за підмет правлять збірні слова — *більшість, меншість, частина, ряд, кілька, багато, чимало, група, низка, решта, половина* та інші, поєднані із залежними від них іменниками (прикметниками) в родовому відмінку: *Кілька відер води бухнуло на вогонь.* (М. Коцюбинський) *Більшість присутніх пристала на цю пропозицію.*

Якщо підмет складається із числівників *два, три, чотири* й іменника, а в реченні мовиться про спільну дію, дієслово-присудок слід ставити в однині: *Летить чотири утиці.* (Б. Грінченко) *На полу лежало три чоловіки.* (Панас Мирний).

Якщо в реченні треба підкреслити, що особи, які складають підмет із числівником, діють кожна окремо, дієслово-присудок годиться ставити в множині: *Не вертаються три брати, по світу блукають.* (Т. Шевченко)

Якщо підметом є складений числівник, де останнє слово — *один*, дієслово-присудок може стояти в однині в чоловічому роді або в безособовій формі на *-ло*: *Тридцять один солдат вийшов з оточення.* — *Вийшло з оточення тридцять один солдат.* Якщо перед таким підметом є означення в множині (*усі, наші* й под.), присудок має форму множини: *Усі двадцять один учасник конкурсу вийшли на змагання.*

Робота з картками.

КАРТКА 1

Перепишіть, підкресліть головні члени речення, поясніть правила їх узгодження. Укажіть можливі варіанти.

1. В серпні відходить суниця, але з'являється брусниця, глід, горобина, кизил, шипшина. (*В. Бондаренко*)
2. Дуб із дубом стали рядом, гомоніли древнім ладом. (*А. Малишко*)
3. Нехай ні жар, ні холод не спинить вас! (*І. Франко*)
4. А на білій стіні під богами, аж до мисника, висіло багато гарних картин... (*О. Довженко*)
5. У хвіртку пара за парою ввійшли двадцяттеро хлопців і двадцяттеро дівчат. (*Ю. Смолич*)
6. Півсотні літ минуло з того, чимало вибігло води, як привели шляхи Рудого селянським хлопчиком сюди. (*М. Упенук*)

КАРТКА 2

Перепишіть, підкресліть головні члени речення, поясніть правила їх узгодження. Укажіть можливі варіанти.

1. Три дівчини, студентки-агрономи, йшли взимку по доріжці польовій. (*М. Рильський*)
2. Пройшло в мовчанні кілька хвилин. (*М. Коцюбинський*)
3. Спершу вона з братом вагалися — йти чи не йти на легкоатлетів. (*Є. Гуцало*)
4. При в'їзді в село п'ятеро теслярів майстрували, докінчуючи, дерев'яну арку. (*Г. Хоткевич*)
5. Магазин «Діброва» взяв участь у благодійній акції. (*З газети*)
6. Дружба народів — це злагода й мир. (*М. Рильський*)

КАРТКА 3

Перепишіть, підкресліть головні члени речення, поясніть правила їх узгодження. Укажіть можливі варіанти.

1. Вздовж перону стояло зо два десятки вагонів. (*Н. Рибак*)
2. Завод і лан, село і місто злились в єдину пісню чисту. (*М. Рильський*)
3. Чимало літ перевернулось, води чимало утекло. (*Т. Шевченко*)
4. Молодість — буйність, а старість не радість. (*Нар. творч.*)
5. В цю мить з'єднались річка і канал. (*І. Муратов*)
- І три шляхи широкії докупи зійшлися. (*Т. Шевченко*)

КАРТКА 4

Перепишіть, підкресліть головні члени речення, поясніть правила їх узгодження. Укажіть можливі варіанти.

1. Майже в кожній, навіть найбіднішій оселі, завжди *на* видному місці висіло декілька видів рушників. (*З журналу*)
2. Біла скатертина на столі та помиті лави сіяли чистотою. (*М. Коцюбинський*)
3. Багато людей підпушувало землю навколо кожного дерева. (*О. Довженко*)
4. Радіють і садок, і поле, і долина. (*Л. Глібов*)
5. Три місяці пробігло, мов кораблі веселі в морі — всіма цвітами процвітані, добрим скарбом переповнені. (*П. Тичина*)
6. Більшість бійців лягли спати. (*О. Гончар*)

КАРТКА 5

Перепишіть, розкриваючи дужки, підкресліть головні члени речення, поясніть правила їх узгодження. Укажіть можливі варіанти.

1. Катерина з братом аж (злякатися). (*Є. Гуцало*)
2. Іноді глибоку тишу (порушувати) стукіт дятла чи шерех збитої білкою кедрової шишки. (*О. Донченко*)
3. (Пройти) в мовчанні кілька хвилин. (*М. Коцюбинський*)
4. Багато людей (сидіти) на килимках і (пити) з великих піал чудовий напій з маринуваних черешень. (*О. Гончар*)

**Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту
y.levchuk2976@gmail.com**

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку